

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ І ПРОЦЕСИ

УДК 321.02

Г. Б. Вонсович

ЖЕРЕБ ЯК ЕГАЛІТАРНА ПРОЦЕДУРА ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ

У статті розкрито застосування інституту жеребкування як процедури призначення на посади, відмова від якого стала характерною для сучасних демократичних політичних систем, що задекларували принцип широкої участі народу в управлінні.

Ключові слова: теорія політики, політична участь, вибори, представницька демократія, культура вибору.

Сьогодні вибори сприймаються як безальтернативний спосіб обрання представників (або депутатів) у представницьких демократіях. За цього в електораті часто спостерігається тенденція зниження інтересу до виборів. Свідченням є низька явка на виборах, впевненість у тому, що окремо взятий голос не може нічого змінити. Часто можна почути, що можновладці переслідують свої власні інтереси, які мають мало спільного з інтересами народу. Політична еліта в свідомості виборця виступає ізольованою від нього групою. Простій людині вхід до влади як мінімум обмежений, якщо не повністю закритий за циркуляції у владних структурах одних і тих самих людей. У пересічних громадян такий стан речей цілком очікувано викликає апатію і невдоволення владою і, цілком можливо, сприяє втраті громадянської відповідальності за те, що відбувається поруч з ними (у дворі, районі, місті). Питання розширення участі у громадському житті є одним з ключових в сучасних дискусіях про демократію. Не останнє місце в ньому відводиться інституційним механізмам, які відповідають за участь громадян в управлінні, що зумовлює актуальність статті. Окремі положення зазначеної проблеми відображені у працях вітчизняних і зарубіжних дослідників: Т. Андрущенко, А. Колодій, І. Поліщук; Д. Гексі, Д. Герме, Р. Ешперсона, М. Кревельда, Б. Манена, Дж. Сарторі, С. Роккана, Н. Урбінаті. Дана стаття присвячена використанню жеребкування як процедури призначення на посади, відмова від якої є характерною для сучасних демократичних політичних систем, що задекларували принцип широкої участі народу в управлінні. Відтворюючи логіку аналізу інституту представництва Б. Маненном, Н. Урбіні та інших до-

слідників, ми постараємося показати релевантність цього способу наділення владними повноваженнями для сучасних демократій.

Суттєвою відмінністю сучасних демократій від античних і середньовічних республік є цілковита відсутність жереба. Сьогодні використання жереба в політиці, особливо для призначення на посади, дійсно може здатися дивним або навіть недалекоглядним засобом. Адже жереб може надати владу некомпетентностям, що призведе до катастрофічних наслідків для суспільства. Водночас ті, хто використовував жереб у політиці, власне греки, римляни і середньовічні італійські республіки, також усвідомлювали можливі ризики його застосування, але продовжували звертатися до нього як до засобу, що дозволяє домогтися справедливості краще за інші засоби. Древні були досвідченими політиками і, для пом'якшення можливих негативних наслідків під час жеребкування, включали засоби його корекції.

У класичній “прямій демократії” — Стародавніх Афінах — одним із основних способів призначення на посади було жеребкування. Більшість функцій, які не належали народному зібранню, здійснювалися громадянами, обраними за жеребом. Це були магістратури або адміністративні органи міста. Приблизно шістсот із семисот магістратів вибиралися жеребкуванням [1, с. 74; 5, р. 34; 6, р. 47]. Сьогодні практичний інтерес являють механізми корегування можливих негативних наслідків жеребу і обмеження влади громадян, які стали управліннями за волі випадку.

Аналіз джерел [Див.: 1, с. 89-93; 2, р. 292; 3, р. 36-48] дає підстави виокремити наступні інструменти корегування. По-перше, це обмеження термінів повноважень магістрату одним роком. По-друге, громадянин не мав права займати одну і ту ж посаду двічі поспіль, що забезпечувало реалізацію принципу ротації. Більше того, завдяки обов'язковій вимозі надання звіту про діяльність на посаді, громадянин практично не міг бути магістратом два роки поспіль. Не надавши такого звіту, громадянин не міг зайняти нову посаду в іншій магістратурі. По-третє, перед вступом на посаду громадянин проходив обов'язкову процедуру огляду. Цікаво, що в даному випадку греки не виявляли великого пієтету щодо експертного знання. Процедура з'ясовувала, чи сплачував громадянин податки, чи добре ставився до батьків і чи виконав свій військовий обов'язок. По-четверте, діяльність магістратів перебувала під постійним контролем. Будь-який громадянин міг висунути проти магістрату звинувачення і вимагати його тимчасового відсторонення. Якщо народні збори виносили вотум недовіри магістрату, його тимчасово усували з посади, а справу направляли до суду. Суд був уповноважений винести або виправдальний, або обвинувальний вирок.

Безумовно, така система перешкождала формуванню адміністративної еліти або номенклатури, тобто шерегу управлінців, що переслідують у владі власні інтереси, які часто є далекими від інтересів більшості громадян. Можливість контролю за діяльністю магістрату і ризик бути засудженим за неналежне виконання своїх обов'язків на посаді повинні були запобігти поширенню корупції і переслідування кланових інтересів. Крім того, ризик бути покараним у судовому порядку повинен був відвернути громадян, які відчують себе недостатньо компетентними, від претензій на посади магістратів. В усьому іншому обрання магістратів визначалося волею жереба і власним бажанням кандидатів, оскільки жеребкування проводилася серед громадян, що добровільно виставили свої кандидатури. За цього підставою до обрання були оцінка кандидатами своїх здібностей і воля випадку. Таким чином, можна говорити про ситуацію, максимально наближену до цілковитої рівності можливостей громадян у питанні доступу до прийняття рішень, реалізації політико-адміністративних функцій. Хоча далеко не всі наважувалися претендувати на посади через супутні ризики публічного контролю та можливого осуду.

У цьому зв'язку чітко окреслюється відмінність від сучасної системи виборів посадових осіб. Сьогодні виборча процедура постійно викликає нарікання. Проведення виборів часто пов'язано з маніпулюванням громадською думкою, а іноді й фальсифікацією результатів, що делегітимізує результати виборів. Такий стан справ, безперечно, значно відходить як від поняття справедливості, так і від рівності можливостей громадян. Більше того, від поняття рівності можливостей віддаляє сучасні вибори наступний їх аспект. Виборна процедура змушує громадян порівнювати кандидатів і голосуванням виносити рішення щодо їхньої особистості та здібностей ще до того, як кандидат встиг що-небудь зробити на своїй посаді. Отже, успіх кандидатів залежить від таких характеристик, як: привабливі зовнішні дані, досвід перебування на подібних посадах та інші професійні якості. Це призводить до того, що на виборах перемагає певний тип людей, а інколи й ті ж самі особи. За такого обмеження опозиційні кандидати, як, утім, і значно молодші за віком кандидати, мають менше можливостей бути обраними. Хоча досвід і професійні якості не гарантують відсутність серйозних помилок у майбутній діяльності кандидата або зловживань владою, і навпаки, відсутність досвіду перебування на посадах не є ознакою некомпетентності кандидата. В Афінах жеребкування при обранні на посади взагалі не передбачало винесення попередньої оцінки кандидата [3, р. 40]. Оцінка діяльності проводилася або під час її здійснення, або ж після закінчення терміну повноважень. Тому всі кандидати мали рівні можливості отримати посаду.

У греків проте були й виборні посади. На них можна було переобиратися кілька разів, і тут, звичайно, важлива була компетенція кандидата. Ці посади були пов'язані з керівництвом військовими справами і фінансами поліса. Приймавши за гіпотезу загальну здатність людини до набуття певних навичок і рівень поширення вищої освіти, можна було б і сьогодні, залишивши найважливіші посади для обрання через процедуру виборів, розширити участь громадян у реалізації політичних рішень шляхом надання ширшого доступу до посад за допомогою жеребкування або лотереї. Втім, афінські магістрати не були тими, хто безпосередньо приймав рішення. Прийняття основних рішень щодо життя міста належало народним зборам і судам. Саме їхню волю реалізовували магістрати. По суті, це були міські чиновники або адміністратори.

Але магістрати були не єдиними посадовими особами, що обираються за жеребом. За жеребом також вибиралася рада. Кожен дем висував кандидатів більше, ніж йому належало місце в раді. Потім необхідне число кандидатів від цього дему визначалось шляхом жеребкування. Члени ради обиралися всього на один рік, і ніхто не міг стати членом ради більше двох разів за життя. Практично рада теж була магістратурою, але виконувала особливі функції. Вона визначала порядок денний для народних зборів і забезпечувала виконання рішень, прийнятих зборами. Підготовка порядку денного і самих рішень, як ми знаємо із сучасної практики, є важливою політичною функцією. Часто міська політика і прийняття конкретних рішень залежать саме від того, хто вибирає питання для обговорення та готує проекти їхнього вирішення. Рада також проводила попередні зустрічі з іноземними послами, контролювала державні фінанси і здійснювала інші важливі функції, що свідчить про її ключову роль в політичній структурі. Таким чином, навіть членів такого важливого органу державного управління афіняни обирали жеребкуванням.

За жеребом обиралися і члени народних судів. Всі бажачі, які досягли певного віку (тридцяти років), виставляли свої кандидатури для обрання до числа геліастів. Потрібна кількість членів (6000) вибиралася шляхом жеребкування. Після цього вибрані особи приносили клятву і ставали геліастами строком на один рік. Перед днем судових засідань усі бажачі з числа обраних могли виставити свою кандидатуру, після чого за жеребом з числа бажачих вибиралися судді і присяжні. Потім з числа обраних знову за долею визначався їхній розподіл за конкретними судовими засіданнями. Число присяжних у судах, як і суддів, могло бути значним, що підвищувало попит на присяжних. Тому використання жеребу було широко поширеним у рутинному функціонуванні політичної системи.

Відзначимо, що суди в афінській системі відігравали важливу політичну роль через розгляд позовів про нелегітимність закону чи декрету (або їх проектів). Позов про незаконність міг бути висунутий будь-яким громадянином до автора законопроєкту. Якщо розгляд справи розпочинався з такого питання, то дія закону припинялася [3, р. 38]. Таким чином, суди фактично здійснювали контроль за діяльністю народних зборів. Політичні розгляди складали основну частину роботи судів, тому що кримінальні справи і побутові чвари між індивідами могли розглядатися в інших органах. Так, суди розглядали звинувачення у поганому управлінні, що висувалися проти магістратів. Вони ж проводили огляд магістратів перед їхнім вступом на посаду. Тобто, афінський суд відігравав чітко окреслену політичну роль. Це вирізняється від сьогоденного уявлення про суд як про технічну, виключно правову структуру, про політичне застосування якої у розвинутих демократіях можна лише здогадуватися.

Вважається, що через розмір сучасних держав і неспроможність всього населення збиратися разом для ухвалення законів і вирішення загальних питань необхідно обирати представників народу. Останні наділяються правом приймати закони від його імені. У цьому сенсі сучасну представницьку демократію протиставляють “прямій” демократії, за якої вся влада здійснюється безпосередньо зборами всіх громадян міста. Однак детальніший розгляд показує, що антична “пряма” демократія ніколи, власне, не була такою. Вона засновувалася на складній системі інститутів, в якій багато ключових політичних функцій здійснювалися органами, незалежними від народних зборів. “Прямою” її можна назвати в тому сенсі, що вона надавала всім бажаючим рівні шанси прямого доступу до влади через розгалужену мережу інститутів з відмінними функціями, а не тому, що була обмежена загальним волевиявленням прямої дії. Отже, саме неможливість зібрати всіх громадян разом вже не може слугувати виправданням введення системи політичного представництва і виборів.

Можна зробити висновок, що однією з найважливіших рис демократії було надання кожному громадянину можливості поперемінно правити і бути керованим. Добродесність громадянина полягала в здатності добре робити і те й інше. Що відповідало духу і літері Аристотеля – не можна добре правити, не навчившись коритися. Демократична свобода полягала якраз не в тому, щоб підкорятися лише своїй волі, а в тому, щоб підкорятися тому, чиє місце займеш завтра. Звідси випливало правило ротачії посадових осіб, в результаті якого кожен громадянин отримував шанс зайняти управлінську позицію. У цьому ж правилі закладений механізм навчання громадянської відповідальності і турботи про загальне благо. Громадянин, який переслідує на службі влас-

не приватні інтереси, не може виключити можливості того, що його наступник не буде робити так само і не позбавить його всіх придбань. Тому посадові особи повинні були враховувати інтереси всього народу. Крім того, посадова особа мала чітку уяву про інтереси керованих, оскільки ще зовсім нещодавно належала до їх числа. Такий стан керуючих і керованих, їх взаємозалежність і взаємозамінність не давали виникнути розриву, який існує в даний час, і робили систему більш легітимною, що найбільше відповідає поняттю демократичної справедливості.

Нагадаємо, що ротація посадових осіб була не просто бажаною умовою, а законодавчо встановленим правилом [2, р. 294]. Громадянин не міг бути членом ради більше двох разів у житті і не міг бути магістратом два рази поспіль. Унаслідок цих обмежень для заповнення значної кількості вакантних посад потрібно було залучати багаточисленну масу громадян, які ще не брали участь в управлінні. Вимога ротації значної кількості посад також визначала жереб найбільш відповідним способом обрання. Завдання залучення більшості громадян до управління та вирішення проблем спільноти й наділення всіх можливістю рівного доступу до влади не йшло ні в яке порівняння з обранням за допомогою виборів. Вибори неминуче призводять до того, що громадяни обирають того кандидата, який їм здається найкращим з того чи іншого показника (або відразу за декількома). Отже, в результаті виборів посади займають найкращі. Так процедура виборів сприяє формуванню самими громадянами політичної еліти. Вже на цьому рівні обмежується доступ до влади громадян, які нічим особливим не виділяються і є “такими, як усі”. Потому, свобода обирати, означає й свободу переобирати. Практично це означає переобрання одних і тих самих осіб на одні й ті ж посади. В результаті формується олігархічна структура суспільства, коли інтереси еліти можуть не співпадати з інтересами пересічних громадян. У свою чергу, така ситуація сприяє розвитку громадянського інфантилізму серед пересічних громадян, які занадто безпечно покладаються на думку можновладців у вирішенні спільних проблем. Водночас, у разі невдачі, громадяни покладають відповідальність на можновладців, не намагаючись щось змінити.

Для забезпечення під час виборів реалізації вимоги ротації і відкриття максимально широкого доступу до влади, вводять обмеження на свободу вибору, залучаючи різні варіанти заборони на переобрання. За цього свобода вибору вступає в конфлікт із принципом ротації. У разі прийняття процедури жеребкування подібного логічного конфлікту не виникає. Оскільки жереб не підпорядковується індивідуальній волі, то цю волю не можна обмежити шляхом введення заборон на зайняття посад для забезпечення ротації. Крім того, для заміщення значної кількості посад

більше підходить принцип випадковості, а не обрання обмеженої кількості обраних людей. І якщо розглядати службу на благо свого поліса однією з головних чеснот громадянина, то жеребкування, яке надає рівні шанси максимальній кількості громадян, найбільше відповідає демократичній справедливості.

В егалітарному суспільстві жереб також дозволяє подолати культ професіоналізму та експертизи [3, р. 46]. Сьогодні практично незаперечним є твердження, що будь-якою справою, особливо такою, як державне управління, повинні займатися професіонали. Припустимо, що на найвідповідальніші посади, пов'язані зі складними технологіями або володінням особливими навичками та вміннями, варто залучати фахівців. Проте, чи настільки обов'язковою є дана вимога на рівні невеликого міста або мікрорайону, де сьогодні працює багато людей з освітою з іншої спеціальності або людей, які отримують відповідну освіту вже під час перебування на посаді?

Афіняни використовували жереб почасти з недовіри до професіоналізму. Професіоналізм міг стати серйозною перешкодою для здійснення влади простими громадянами. Знання, навички та ораторські здібності вже є джерелом авторитету і влади. Тому вибори професійних магістратів, суддів або членів ради могли призвести до того, що ці органи цілком потрапили б під їхній вплив. Демократія ж припускала, що прості громадяни, непрофесіонали, будуть мати доступ до здійснення політичних функцій. Жереб дозволив простим громадянам займати більшість магістратур, місць в раді і позицій суддів. Власне, такий стан справ і є найбільш наближеним до поняття “правління народу”. Проте афіняни не були політичними “простаками” і не заперечували важливості ролі професіоналів. Тому на народних зборах під час обговорення питань, що вимагали спеціальних знань як, наприклад, будівництво споруд, виступали фахівці. Але з політичних питань виступати міг абсолютно будь-який громадянин (чому й дивується Платон у “Протагорі”), і до його думки прислухалися. Сьогодні ця риса демократичного устрою виглядає особливо актуально. У питанні про “право бути почутим” основною проблемою виступає небажання влади надати трибуну нелояльним, але компетентним особам. Таким чином, у формуванні знання і реалізації влади беруть участь тільки посадовці та експерти. Навіть якщо нелояльному експерту надають трибуну, то власне устрій від цього не перестає бути аристократією або правлінням експертів, а не народу. Відсутність можливості безпосередньо брати участь у владі змушує народ чинити на неї тиск іншими способами (через петиції, демонстрації, різні акції протесту), але при цьому ефект участі у владі простих громадян дуже знижується. Вибори, як і професіоналізм, стають системним обмеженням участі, що, у свою чергу,

впливає на громадянську відповідальність населення і змушує його цілком покладатися на прийняті експертами рішення.

Жереб також більше відповідає і вимогам справедливості, так як сторони більш схильні прийняти його результати, ніж результати виборів. На виборах завжди може здатися, що конкурент залучив більше ресурсів, ніж належить, або використовував неприпустимі прийоми під час передвиборчих перегонів. Тому ті, що програли вибори, часто приймають їх як несправедливі. Більш того, програш на виборах може сприйматися як особистий програш; у громадян при цьому також може сформуватися враження про конкретного кандидата як про невдачу. Результати жеребкування, швидше за все, не будуть сприйматися за подібною схемою, тому що це не результати індивідуального змагання громадян і порівняння їх якостей та умінь. Як зауважував Монтеск'є, жеребкування не покриває ганьбою програш і усуває підстави для заздрощів. Жереб — не результат чиєїсь оцінки кандидата, тому говорити про упередженість в даному випадку вкрай складно. Отже, передача функції обрання кандидата до рук незалежної та неупередженої інстанції може вважатися більш справедливим рішенням.

Тому Б. Манен і Н. Урбінаті [1, с. 108; 6, р. 96] доходять справедливого висновку про те, що відмінність представницьких систем від устроїв античних республік полягає не в обмеженому числі правлячих, а у способі обрання тих, хто править. Сьогодні вибори є основним механізмом обрання на посади, у той час як в республіках одним з головних способів був жереб. Звернення до процедури жеребкування сьогодні не є спробою поставити минуле за взірць сьогоднішнім політикам; воно також не є спробою знайти застосування практиці, що належить минулому та задіювалася за інших політичних умов. Зазначимо, що жереб як спосіб обрання на посади — це не античний релікт, а інструмент, знайомий творцям сучасної представницької демократії. У тому чи іншому вигляді жереб використовувався і в Стародавньому Римі, і в італійських містах-республіках.

Сучасні експерти — спостерігачі вважають, що свідоме введення випадковості забезпечує більшу справедливість за інституційної необхідності зробити вибір. Жереб знижує невдоволення тих, хто за такої ситуації залишається у програші, тому що насправді гра не відбулася і ніхто не “програвав” у прямому сенсі, оскільки рішення не приймалося згідно волі будь-якої з сторін. Жереб дозволяє уникнути упередженості і корупції, а також передбачуваного ходу подій (навіть коли громадянам надається право вибору). Важливим є усвідомлення того, що у всіх груп населення, у всіх зацікавлених сторін є шанс взяти участь у прийнятті рішень, що стосуються як їх самих, так і спільноти загалом [2, р. 294].

Нейтральність жеребу і настання рішення як справедливого були зрозумілими і в італійських містах-республіках Середньовіччя та раннього Нового часу. Наприклад, однією з причин введення жереба у Флоренції при призначенні магістратів було усунення конфліктів, що виникали між громадянами під час виборів. Флорентійська республіканська система XIV століття дещо нагадувала афінську. Імена претендентів на посади магістратів (у тому числі членів Синьйорії) вміщувалися до мішечків, звідки їх потім витягували. Втім, для призначення магістратів використовувалося дві групи мішечків. Імена осіб, що одержали право претендувати на найвищі посади (членів Синьйорії, ради старійшин або “добрих людей”), розміщувалися в окремому мішечку [4, р. 11]. Крім обрання методом жеребкування, а не голосування, у Флоренції і був задіяний і принцип ротації. Термін повноважень більшості магістратів обмежувався шістьма місяцями, а членів Синьйорії — двома. На додаток до цього існували заборони на зайняття посади однією особою кілька разів поспіль. Такі нетривалі терміни перебування на посаді і обмеження на повторні заняття посад надавали можливість багатьом громадянам брати участь в управлінні. Відмінність флорентійської системи від афінської полягала в тому, що флорентійці ввели процедуру перевірки (squittinio), яка передусе вносить імена громадян до списків претендентів на здобуття посад. Флорентійці, мабуть, також не хотіли передавати кермо влади в руки недостойних громадян. Організація перевірки змінювалася в різні періоди республіки. У XIV столітті номінацію громадян для проходження перевірки контролювала аристократія. Однак членами контрольного органу ставали громадяни, яких обрали виборці. Венеціанська система вирізнялася тим, що жереб застосовувався не для призначення магістратів, а для вибору осіб-номінантів кандидатів у магістрати. Номінатори пропонували кілька кандидатур на кожну посаду магістрату. Відразу після висунення кандидатури ставилися на голосування у Великій раді. Голосування у Великій раді було таємним. Така процедура не давала кандидатам часу для проведення виборчої кампанії. Більш того, обмежувалася можливість кланів впливати на процес висунення та організації змови з приводу голосування щодо кандидатур. Процедура відрізнялася у разі висунення і обрання кандидатів на вищі посади — тут основна роль належала сенату. Жереб у венеціанському адміністративному устрої виступає як зовнішній нейтральний механізм, що дозволяє уникнути властивих виборам інтриг та конфліктів. До того ж можливість стати номінатором для великої кількості громадян за допомогою жеребкування, можна розглядати як егалітарну межу системи. Однак, незважаючи на введення жеребкування, більшість магістратур діставалася вузь-

кій групі осіб — венеціанської знаті. Згуртованість венеціанської знаті, схильність людей до висування видатних осіб і система голосування сприяли підтримці квазі-аристократичного устрою республіки. У цьому сенсі важливим є контраст венеціанського і флорентійського устроїв, що підкреслює більш демократичний і егалітарний характер жеребкування за призначення на посади.

Егалітарні властивості жеребу і не егалітарні властивості виборів (які тим не менш вважалися справедливим способом обрання для аристократичних устроїв) були добре відомі у XVIII столітті. Міркування про використання жереба та голосування в різних республіках можна знайти в працях Монтеск'є, Руссо. І немає сумнівів у тому, що засновникам представницької демократії були відомі ці міркування. Однак, після французької та американської революції організатори демократичного правління “забули” про існування такого егалітарного механізму призначення на посади, як жеребкування. Засновники представницьких систем кінця XVIII століття зробили однозначний вибір на користь виборів. Крім того, застосовувалися заходи, щоб до управління прийшли лише найкращі і найдобросовісніші громадяни — “природні аристократи”. В окремих країнах це досягалося введенням різних цензів (в цьому випадку найбільше захищалися інтереси власності в питаннях розподілу влади), а в США, де відмовилися від введення майнового цензу на загальних виборах, подібний ефект досягався за рахунок введення великих виборчих округів. У США взяла гору ідея “малих” зборів, які обиралися від великих груп електорату, що сьогодні й відповідає принципу представництва. Там, де кожен міг голосувати і бути обраним, пересічний громадянин на практиці не мав шансів на обрання. Щоб електорат проголосував за кандидата, останньому потрібно було стати відомим у великому виборчому окрузі та довести свою здатність вміло керувати, а це вимагало значних інвестицій. Однак, великі землевласники, підприємці та юристи заздалегідь опинилися у значно вигірному становищі. В результаті перші парламенти стали парламентами юристів, обраних селянами. Засновники представницького правління і не приховували, що будують систему, в якій тільки найкращі (тобто еліта) зможуть керувати державою. Таким чином, рівність, проголошена демократичними революціями, стала рівністю у володінні правом голосу, але не рівністю доступу до влади та участі в ній. По суті, в результаті демократичних революцій при владі знову опинилася аристократія. З картини американських конституційних дебатів, яку наводить Манен [1, с. 264], випливає, що антифедералісти вже на початку побачили таку особливість створюваної представницької системи. Вони прагнули довести, що правителі за такої системи будуть значно вирізнятися від керованих і становитимуть своєрідну, не спадкову, аристократію. Проте

на той час їхні погляди не дістали підтримки політичного істеблїшменту. Зазначимо, що наведені спостереження є актуальними й сьогодні, у тому числі й для українського істеблїшменту. У сучасних демократіях практично немає місця жеребу як егалїтарного механїзму обрання на посади. Більше того, він практично не використовується як засіб, що усуває інтриги, конфлікти і несправедливості у процесі прийняття рішень. Однак, в окремих випадках, жереб застосовується як справедливий механїзм прийняття рішень. Наприклад, жеребкування використовується під час виборів присяжних, за розіграшу безкоштовних квитків, місць, грїн-карт у США; іноді – для визначення переможців серед кандидатів, що набрали однакову кількість голосів [5, р. 298]. Якщо для суспільства в окремих випадках очевидно є справедливість результатів жеребкування, то чому б не згадати про її егалїтарну сторону у питанні доступу до управління суспільством? Важко уявити собі нездоланні заперечення проти введення жеребу як механїзму призначення на посади, крім сучасної вимоги того, що народ повинен сам вибирати для управління собою тих, кого вважатиме гідними цієї функції. Водночас така вимога призводить до формування навіть у демократичному суспільстві вузького прошарку осіб, яким належить більшість владних повноважень. І хоча електорат часто сам схильний переобирати одних і тих самих осіб, практика виборів допускає можливість манїпуляції громадською думкою, можливість корупції. Жеребкування (якщо не брати до уваги техніки впливу на конкретні способи жеребкування) у поєднанні з принципом ротації стає перепорою для подібного роду дефектів системи. Іншим запереченням є ризик некомпетентності посадовців, призначених за жеребом. Але його можна применшити, по-перше, за допомогою встановлення процедури перевірки, подібної тій, що існувала у флорентійській системі. По-друге, окремі особливо важливі посади можна зберегти виборними, або такими, на які призначає експертна комісія. Остання може формуватися жеребкуванням. Ще одним додатковим і важливим аргументом на користь використання жеребкування є скорочення витрат, необхідних для її проведення (у порівнянні з виборами).

Список використаних джерел:

1. Манен Б. Принципы представительного правления. – СПб.: Издательство ЕУСПб, 2008. – 323 с.
2. Boyle C. Organizations Selecting People: How the Process Could be Made Fairer by the Appropriate Use of Lotteries // The Statistician. – 1998. – Vol. 47. – No. 2. – P. 292-294.
3. Creveld M. The rise and decline of the state. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – P. 40.
4. Детальніше про флорентійський устрій див.: Rubinstein N. Machiavelli and Florentine republican experience // Bock G., Skinner Q., Viroli

- M. (Eds.). Machiavelli and Republicanism. — Cambridge: Cambridge University Press, 1990. — P. 3-16.
5. Див.: Boyle C. Op. cit. — P. 298.
6. Urbinati N. Representative Democracy: Principles and Genealogy. — Chicago, IL: University of Chicago Press, 2006. — P. 47; P. 96.

The article disclosed the use of the institute as the draw procedure appointment, denial of which became characteristic of modern democratic political systems, which declared the principle of broad participation of people in governance.

Key words: theory of politics, political participation, elections, representative democracy, the culture of choice.

Отримано 10.01.2010

УДК 321.64

С. Г. Вонсович

АНАЛІЗ ПОЛІТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ

У статті здійснено аналіз політичних технологій у тоталітарних режимах, простежено специфічні маніпуляції людською свідомістю.

Ключові слова: технологія, аналіз, тоталітаризм, фашизм, ідеологія.

Важливою та цікавою теоретичною проблемою у сучасному соціально-політичному просторі є дослідження особливостей політичних технологій тоталітарного режиму. Найменш з'ясованим виокремлюється питання специфіки політичних технологій політичного панування за тоталітарного режиму. У політиці тоталітарних режимів воно досягається за допомогою технологій насильства, терору та ідеологічної боротьби.

Публікації дослідників (Авторханов А. [8], Арендт Х., Галкін А. [9], Джилас М., Клямкін І.), спонукають до утвердження думки про те, що технології тоталітарного панування, які застосовувалися з метою абсолютизації підпорядкування суспільства, є схожими.

Спробуємо проаналізувати основні технології тоталітарного режиму, використовуючи історичний досвід політичних режимів у СРСР та нацистської Німеччини. Автор ставить за мету дослідити та проаналізувати технологічні аспекти тоталітарного режиму в “чистому вигляді”, що могли б належати кожній із вищезазначених держав.

Спираючись на думку болгарського дослідника Ж. Желева [1, с. 45-46], слід виділити такі ознаки тоталітарної держави: 1) насильницьке встановлення однопартійної системи або “єдиновладдя”; 2) зрощення партійної і державної систем управління державою; 3) уніфікація громадського життя, ліквідація старої і побудова нової соціальної структури; 4) авторитарний спосіб